

VÁCLAV GARDAVSKÝ

KE GEOGRAFII REKREACE

V. Gardavský: *To Geography of Recreation*. — Sborník ČSGS, 92, 1, p. 49—53 (1987). — The contribution delimitates an experience as the nearest contents of recreation. It is the term of the experience that defines recreation as collection of heterogeneous activities. The connection between recreation and geographical systems creates the necessity to implicate a new special branch — the geography of recreation. The research of objective laws of recreation systems, their creation and development, the application of quantitative methods and the delimitation of the subject of study are the main tasks for further research. The importance of connections between the geography of recreation and nongeographical disciplines (economics, architecture, sociology, psychology and hygiene) has been increasing.

Rekreace je jednou z nejvýznamnějších a nejkomplicovanějších součástí volného, tj. mimopracovního času. Jejím nevlastnějším obsahem není produkt, ale prožitek. Proto také rekreace není a ani nemůže být homogenní, nýbrž zahrnuje rozsáhlou stupnici rozmanitých činností a aktivit. Tato heterogenita činností v době rekreace je dána především člověkem samým a je výrazem smyslu rekreace.

Rozmanitost je výrazem potřeby změny, která je jedním ze základních činitelů určujících dynamiku a proměnlivost potřeb, požadavků a nároků lidí na rekreaci — rekreativitu. Navíc souvisí úzce s růstem životní úrovně, se zvětšujícím se podílem volného času, se stoupající mobilitou společnosti a je zároveň dokladem závažných proměn v samých základech životních způsobů společnosti.

I když rekreace je zajiště proces mnohostranný a složitý, jeho kontakt s geografii a geografickými systémy lze poměrně snadno objevit. Tyto vazby jsou patrné např. z toho, že geografické systémy (např. některé fyzickogeografické, dopravní atd.) jsou součástí systémů rekreačních. Jak rekreační, tak geografické systémy na sebe vzájemně působí, ať již jako konkurenční, např. z hlediska přírodních, pracovních nebo jiných zdrojů, nebo jako regiony poptávky. Rekreační systémy jsou součástí řady geografických systémů, především systémů osídlení a systémů hospodářských.

Tato úvaha vede k vymezení nutné účasti geografie ve studiu rekreačních systémů, ale současně dokládá i nutnost zahrnout do ekonomické geografie a do geografie obyvatelstva zkoumání rekreačních systémů jako významných komponent hospodářských systémů a systémů osídlení. Z toho pak lze vyvodit následující závěry:

a) účast geografů ve výzkumu a projektování rekreačních systémů lze pokládat za nezbytnou,

b) studium problematiky rekreace v rámci již zformovaných geografických disciplín lze pokládat za potřebné a nutné.

Dvojitý přístup ke studiu rekreace, který se projevuje jak v československé, tak i světové geografické literatuře tedy znamená, že nahlížíme-li na rekreaci (resp. cestovní ruch) jako na národohospodářské odvětví, pohybujeme se při jejím zkoumání v rámci ekonomické resp. sociální geografie. Analogicky pak lze rekreaci pokládat za významnou komponentu systémů osídlení — tedy pohlížíme na ni z hlediska geografie sídel a osídlení. Tyto přístupy jsou v geografii starší, resp. byly primárním způsobem uchopení reality při zkoumání rekreačních procesů. S dynamizací rozvoje společnosti dochází, zejména po skončení 2. světové války, i k nebývalému rozvoji rekreace, která nabývá nejen ve smyslu kvantitativním, ale i v ohledu kvalitativní variability dosud nevídaných rozměrů. Tyto skutečnosti vedou ke konstituování relativně mladé disciplíny, kterou dnes označujeme nejčastěji jako geografii rekreace.*) Zkoumání rekreace z pozic této disciplíny tvoří druhý možný přístup, který ačkoliv historicky mladší a méně propracovaný než přístup předchozí, pokládáme za bližší potřebám praxe, zejména územně a oblastně plánovací činnosti.

Rekreační systémy, které byly zevrubně charakterizovány v literatuře (u nás např. P. Mariot, v SSSR Preobraženskij, Vedenin aj.) vystupují jako celistvé útvary, které se vyznačují určitou kolekcí společenských funkcí. V tomto smyslu je lze pokládat za ekvivalentní systémům výrobním a systémům osídlení. Společenská dělba funkcí je, jak známo, provázena územní diferenciací a vyústuje ve vytváření funkčně specializovaných regionů s průmyslovým, zemědělským či rezidenčním zaměřením. Podobně probíhá i vymezení regionů rekreačních, které jsou odděleny od průmyslových a zemědělských areálů (zpravidla svou periferní polohou) a vyznačují se územní celistvostí. Rekreační systémy jsou vždy systémy prostorovými. Geografie se však nezabývá všemi prostorovými systémy, ale jen těmi, které splňují požadavky některých mezních prostorových kritérií (Gochman 1 aj.).

Zkušenosti z geografického výzkumu rekreace ukazují, že dolní mezní kritéria nejsou univerzální. Rostoucí kontakt geografů zejména s územně plánovací praxí vede k neustálému snižování této dolní hranice. Úkolem vymezení rekreačního regionu, resp. systému je proto nejen zdůraznění jeho funkční územní základny, ale toto vymezení musí zahrnovat také aspekt územní celistvosti se stanovením jejího vztahu k mezním kritériím geosystémů.

Každý rekreační systém je svým základem systémem sociálně geografickým, který je zákonitě heterogenní ve svém složení a jeho charakteristickým rysem je funkční a územní celistvost. Zpravidla se skládá z více subsystémů mezi něž patří rekreující se lidé, přírodní a kulturní komplexy, stavební objekty (rekreační infrastruktura) a obsluhující personál, resp. obyvatelstvo činné ve službách zajišťujících a umožňujících rekreaci.

*) V terminologii této disciplíny vládne dosud nejednotnost a nevyjasněnost vyplývající ze skutečnosti, že termíny rekreace a cestovní ruch se zčásti překrývají, ale nejsou zcela identické. Proto se v československé literatuře kromě termínu geografie rekreace hojně používá i názvu geografie cestovního ruchu, méně často pak geografie rekreace a cestovního ruchu. (Pozn. redakce.)

Je přirozené, že v rekreačních regionech velká část vlastností rekreačních systémů má svou specifickou územní interpretaci. Např. rekreační mají možnost výběru území. Specifickou charakteristikou přírodních a kulturních komplexů je jejich kapacita. Soubor vztahů mezi rekreačními a ostatními subsystémy nazýváme zpravidla rekreační strukturou. Tato rekreační struktura je jediným prostředníkem mezi funkcí a morfologií, fixované v krajině charakterem staveb, rozmístění funkčních zón, systémem dopravních spojů, prostorovou strukturou areálů využívaných pro rekreaci. Odraz rekreační struktury na mapě nebo v popisu, nebo řečeno jinými slovy model této struktury, který zaznamenává pouze jediný časový průřez, bývá označován termínem rekreační morfostruktura.

Při analýze rekreační struktury lze použít jak monosystémový, tak i polysystémový model, kde jako prvky systému vystupují buď funkční zóny, nebo rekreační systémy nižšího řádu. Popis rekreační struktury může být různý v závislosti na různých subjektech činnosti. Jestliže např. chování jednotlivého rekreačníka může být vyjádřeno na mapě liniemi pohybu a body, pak činnost např. lázeňského střediska je vyjádřena utvářením koncentračních uzlů, areály rozptýleného pohybu, směrem a velikostí proudů pohybu apod.

Podstatné je, že rekreační systémy se vyznačují stálostí, schopností evoluce a určitou jistotou (např. počet slunečných dnů, délka sněžného pokryvu, hodnoty průtoků v řekách aj.). Důležitým rysem těchto systémů, který je odlišuje od většiny geosystémů, je ústřední pozice, kterou v nich zaujímá člověk (z tohoto hlediska je lze pokládat za zvláštní ekosystémy) a nasycenost jejich charakteristik nejen přírodními, ekonomickými a sociálními aspekty, ale také aspekty sociálně psychologickými, fyziologickými i estetickými a sociologickými.

Při zhodnocení současné geografie zjišťujeme, že ani jedna z jejích disciplín se nezabývá celým souborem uvedených aspektů. Tento výrok umožňuje konstatování, že studium rekreačních systémů a procesů nemůže být v úplnosti realizováno současným systémem geografických disciplín a vyžaduje vytvoření specifické disciplíny — geografie rekreace. Objektem studia geografie rekreace jsou územní rekreační systémy či rekreační regiony všech hierarchických řádů i velikostních a typologických rozrůznění. Je třeba konstatovat, že v ČSSR se tato disciplína zatím příliš nerozvinula; dokladem toho jsou jen ojedinělé publikované práce. Tato situace ve srovnání se SSSR a některými státy západní Evropy (Francie, Británie, Rakousko) ukazuje na výrazné zpoždění československé geografie proti evropskému vývoji.

Největší rozvoj dosáhla geografie rekreace, a to jak v teoretickém, tak v aplikovaném směru, v Sovětském svazu, zejména v Geografickém ústavu AV SSSR. Domnívám se, že tento rozvoj v jeho jednotlivých etapách by měl být použit a využit i ve vědeckovýzkumné práci československých geografů.

Hlavním úkolem této disciplíny je od samého počátku poznávání objektivních zákonitostí utváření a rozvoje rekreačních systémů. Z těchto teoretických poznatků pak vychází aplikační, zejména projektové a prognostické práce. Dále je pro geografii rekreace typické, že od svého vzniku, snad proto, že vstupuje do vědeckého poznávání reality relativně pozdě, využívá tradiční geografické metody spolu se širokým spektrem kvantitativních metod, včetně matematického modelování. Dal-

ší etapou bylo vymezení vlastního objektu studia a formulace problémů, které nejsou objektem vědecké činnosti samotné geografie rekreace, ale jejichž řešení je pro studium rekreačních procesů nezbytné. Jako příklad lze uvést výzkum odolnosti přírodních komplexů vůči rekreaci, jehož řešení přísluší fyzickým geografům. Z toho pak vyplývají vztahy této disciplíny k celému systému geografie i k disciplínám negeografickým, ale obsahově při řešení problémů rekreace s geografii spojeným. Je nutno zdůraznit, že rekreační systém jako celek i jeho jednotlivé části studují v té či oné míře všechny základní geografické disciplíny. Jestliže geografie rekreace se zabývá tímto systémem jako celkovým, pak zájem ostatních geografických disciplín je určen třídou geosystému, která představuje objekt jejich vlastního výzkumu.

Zajímavým způsobem se rozvíjí také metodika geografie rekreace. Celistvostí rekreačních systémů a rozmanitostí jejich subsystémů odpovídá v oblasti metodiky výzkumu komplexní systémový přístup, který v sobě zahrnuje řadu nejrůznějších dílčích metod a způsobů výzkumu. Sociální povaha zkoumaných systémů předurčuje význam a důležitost metod vypracovaných společenskými vědami, současně však jejich územní charakter předpokládá široké použití celé škály metod geografických výzkumů.

Těžiště výzkumů v geografii rekreace je určováno nikoliv studiem substrátu subsystémů, jejich věcných podstat, ale nalézáním zákonitostí resp. pravidelností jejich vzájemného vztahu. I proto je nutno vytvářet nové kombinace známých metod tak, aby měly co nejvyšší vypovídací hodnotu o realitě. Rozmanitost metod je určována i rozmanitostí úkolů, které má geografie rekreace jako disciplína s výrazně aplikační funkcí. Empirické zákonitosti vztahů mezi jednotlivými subsystémy jsou v plánovací praxi použitelné až po jejich transformaci na normy nebo standardy. Rozpracování metodiky převodu empirických zákonitostí a pravidelností k normativům se tak stává jedním z nejsložitějších, ale i nejvýznamnějších úkolů geografie rekreace.

Převod empirických zákonitostí na normativy je vždy provázen přechodem určité části tematiky z oblasti vědeckovýzkumné do oblasti vědeckotechnické. Třebaže tím i může dojít k určitému omezení šíře záběru výzkumných prací, nezužuje se tím (a někdy se dokonce rozšiřuje) objem výzkumných předprojekčních a projekčních prací. Jejich úkolem je zajistit pro projektanty konkrétní informace o regionu, které by bylo možno porovnat s normativy a pak teprve přijmout řešení, jež určí další vývoj zkoumaného území. I když zde jsou metody známé, geograf je postaven před nový problém — vypracovat optimální programy studia regionů s ohledem na územně či oblastně plánovací praxi.

Geografie rekreace nutně musí spolupracovat při studiu svého objektu nejen s disciplínami geografickými, ale i s dalšími vědními obory, které vstupují do řešení problematiky rekreace (ekonomie, architektura, sociologie, psychologie, hygiena aj.). Nelze opominout skutečnost, že stejně tak jako geografie rekreace nezahrnuje beze zbytku všechny geografické aspekty studia rekreace, tak také složitou problematiku rekreačních procesů nelze řešit pouze výsledky celého geografického výzkumu. Vzhledem ke komplexnímu a syntetickému přístupu geografie by však bylo nesprávné podceňovat její úlohu ve výzkumu a řešení jednoho z podstatných jevů naší současnosti.

(Příspěvek je upraveným vstupním referátem ze semináře Rekreaace a volný čas, pořádaného socioekonomickou sekcí při HV ČSGS ve dnech 3. — 6. 2. 1986 ve Znojmě.)

Literatura:

1. GOCHMAN, V. M., GUREVIČ, B. L., SAUŠKIN, J. G.: Problemy metageografii. Voprosy geografii, 77, Moskva, Izdat. Mysl 1986, 3—19 s.
2. MARIOT, P.: Funkčné hodnotenie predpokladov cestovného ruchu ako podklad pre vytvorenie priestorového modelu cestovného ruchu. Geograf. časopis, 3, Bratislava, SAV 1978, s. 242—254.
3. PREOBRAŽENSKIJ, V. S., ZORIN, I. V., VEDĚNIN, J. A.: Geografičeskije aspekty konstruirovaniija novyich tipov rekreacionnyh sistem. Izvestije Akad. nauk SSSR, Ser. Geogr., 1, Moskva, AN SSSR 1972, s. 36—51.

(Pracoviště autora: Katedra ekonomické a regionální geografie Příkladů, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)
Došlo do redakce 25. 5. 1986.

4. Prof. Gardavský přednáší úvodní referát na semináři o geografii rekreace ve Znojmě. Snímky M. Holeček.
5. Rekreací a zejména jejími prostorovými jevy se zabývá geografie rekreace. Rekreční oblast pod Šerákem v Jeseníkách.

